

PROJEKT REWITALIZACJI URBANISTYCZNEJ ZESPOŁU PIELGRZYMKOWO-KLASZTORNEGO W TRZEBNICY

Marta Rusnak

Instytut Historii Architektury, Sztuki i Techniki, Politechnika Wrocławska
Institute of Architecture, Art and Technology, Wrocław University of Technology
e-mail: martajaszcz@wp.pl

Streszczenie: Artykuł przedstawia projekt rewitalizacji zespołu pielgrzymkowo-klasztornego w Trzebnicy. Studium historyczne, analiza urbanistyczna, analiza obowiązującego planu zagospodarowania i propozycja nowego zagospodarowania terenu zostały zrealizowane jako część pracy magisterskiej wykonanej na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej, pod kierunkiem dr. inż. arch. Romana Czajki.

Słowa kluczowe: Trzebnica, rewitalizacja, klasztor, pielgrzymka

WSTĘP

Trzebnica jest ponad 12-tysięcznym miastem położonym 24 km od Wrocławia. Dzięki swojej historii, malownicznemu położeniu, lokalizacji na skrzyżowaniu szlaków handlowych oraz zasobom wód mineralnych, samorzutnie stała się satelitą wspierającą funkcjonowanie stolicy Dolnego Śląska.

W skład centrum miasta wchodzi dwie dominujące struktury: rynek z niewielkim ustawionym centralnie ratuszem oraz kompleks klasztorny, w którego skład wchodzi bazylika św. Jadwigi, budynek Kongregacji Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza i liczne zabudowania poklasztorne.

Artykuł przedstawia propozycję zagospodarowania przestrzennego terenu przylegającego do klasztoru i bazyliki, pomiędzy ulicami: Jana Pawła II, Henryka Brodatego, ks. dziekana W. Bochenka oraz ul. Milicką. Kształt projektowi nadały wcześniejsze badania i analizy.

ANALIZA HISTORYCZNA KOMPLEKSU

Najstarsza wzmianka o Trzebnicy pochodzi z 1138 [Wiatrowski 1995] jednak pierwszej lokacji miasta miała miejsce dopiero w 1224 r. Lokacji na prawie

zwyczajowym polskim dokonał, na prośbę osiadłych na tym terenie od 1202 r. mniszek cysterskich, książę Henryk Brodaty. W 1250 r. zgodnie z prawem niemieckim w miejscu starej lokacji wytyczono nową, bardziej obszerną. Pierwotnie klasztor mniszek cysterskich nie stał w obrębie miasta, co miało zabezpieczyć przed konfliktami terytorialnymi pomiędzy mieszkańcami i klasztorem.

Bazylika św. Jadwigi Śląskiej jest jedną z największych XIII-wiecznych budowli. Ma nietypowe, półokrągłe zamknięcia prezbiterium oraz kaplic bocznych, wyróżniające ją spośród innych budowli cysterskich tego okresu. Zabudowania kościelne i klasztorne, na terenie przylegającym do bazyliki, wielokrotnie rozbudowywano. Po śmierci św. Jadwigi, żony księcia Henryka Brodatego, bazylika stała się silnym ośrodkiem pielgrzymkowym. W latach 1697–1726 kompleks powiększono o potężny blok zajmujący teren o wymiarach 88×115 m, mieszczący dwa wewnętrzne dziedzińce [Kiełbasa 1997; Eysymontt i Solicki 1997]. W czasie wznoszenia klasztoru wnętrza bazyliki zbarokizowano, a od zachodu dobudowano smukłą, dwuwieżową fasadę

Ryc. 1. Historyczna plan zabudowy

Fig. 1. Historical plan

Obecny układ urbanistyczny Trzebnicy jest bardzo zniekształcony. W czasie II wojny światowej zbombardowano centrum miasta. Klasztor nie ucierpiał tak bardzo jak okoliczna zabudowa. W latach 60., 70. i 80. XX w. puste działki w centrum miasta zabudowano, nie nawiązując do historycznych linii zabudowy (ryc. 1). Na początku lat 90. po północnej stronie bazyliki, obok jedynego ocalałego po wojnie budynku plebani, wzniesiono nowy obiekt. W nowej siedzibie księży miało się mieścić muzeum oraz zaplecze higieniczno-sanitarne dla pątników. Tereny po północnej stronie klasztoru, pomiędzy obecnymi ulicami: Jana Pawła II, Henryka Brodatego, ks. dziekana W. Bochenka i Milicką, które przed

wojną zajmowały budynki gospodarcze, plebania, sady i klasztorne stawy rybne¹, przeznaczono na organizację pola pielgrzymkowego.

Wyjątkowa ranga trzebnickiego kompleksu pielgrzymkowego została potwierdzona, gdy papież Benedykt XIV ogłosił trzebnicki kościół sanktuarium międzynarodowym.

INWENTARYZACJA I ANALIZA FUNKCJONALNO-URBANISTYCZNA KOMPLEKSU

Centrum Trzebnicy, mimo swojej wysokiej wartości historycznej, nie należy do miejsc zadbanej i atrakcyjnych wizualnie. Zwraca uwagę, ze względu na swoją wielkość i zadowalający stan utrzymania, bazylika i przylegający do niej klasztor. Kompleks przylega dłuższym bokiem do głównej drogi, ulicy ks. dz. W. Bochenka. Podłużny plac klasztorny oraz skwer przed klasztorem jest poprawnie zagospodarowany. Pewien sprzeciw mogą budzić niektóre elementy małej architektury², nawiązujące tematyką do sakralnej funkcji pobliskich obiektów, oraz ilość parkujących tuż przy klasztorze samochodów osobowych.

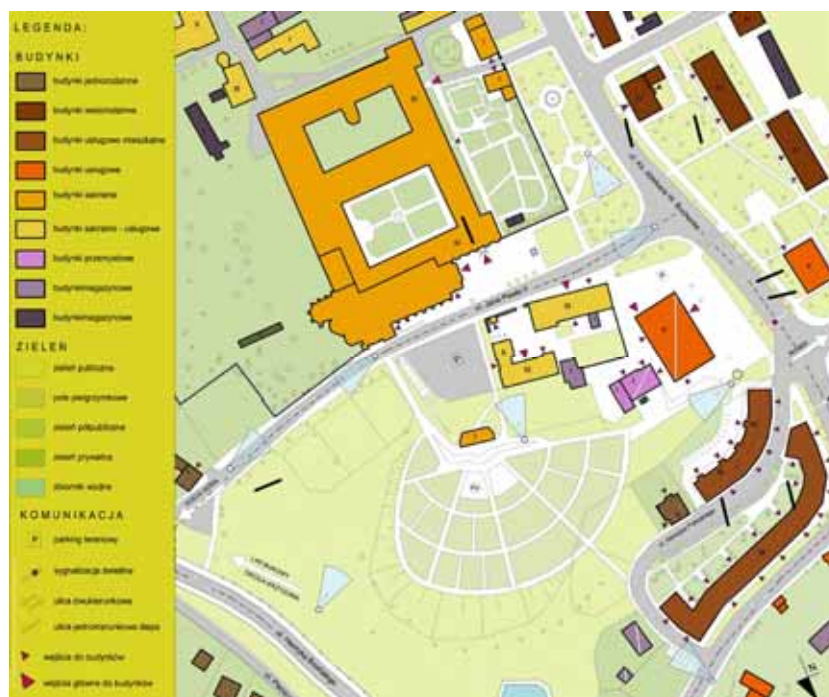
Po północnej stronie placu, wzdłuż ul. Jana Pawła II, znajdują się jedynie trzy budynki. Pierwszy – dwukondygnacyjny pawilon usługowy – nie nawiązuje pod żadnym względem do okolicznej zabudowy. Drugi – budynek starej plebani, pełniący obecnie funkcję domu księży emerytów – znajduje się w rejestrze zabudowy. Trzeci obiekt, na planie litery L, cofnięty w głąb działki, to nowa plebania. Obiekt częściowo odwzorowuje historyczną linię zabudowy. Jego mocno urozmaiconą bryłę oraz zdeterminowaną czasem powstania estetykę można obecnie uznać za poprawną, ale budzącą dyskusję. Niezadowalający jest sposób, w jaki plebania jest włączony w układ funkcjonalny całości. W głębi działek ulokowanych przy ul. Jana Pawła II znajdują się parterowe budynki gospodarczo-magazynowe, kotłownia oraz stacja transformatorowa. Wszystkie wymienione parterowe budynki są w złym stanie technicznym, a ich forma i usytuowanie nie nawiązują do otoczenia. Elementami zagospodarowania pola pielgrzymkowego jest ołtarz, plastikowe i drewniane siedziska oraz alejki z ubitego żwiru. Na północno-zachodniej granicy terenu, przy ul. Milickiej, 15 lat temu wzniesiono trójkondygnacyjną zabudowę wielorodzinną z usługami ulokowanymi w strefie parterów (ryc. 2).

Ważnym elementem urbanistyki Trzebnicy jest zróżnicowane ukształtowanie terenu. Klasztor i bazylika zostały wybudowane na łagodnym, opadającym

¹ Elementy zagospodarowania terenów przyklasztornych są widoczne m.in. na rycinach zamieszczonych w publikacji M. i R. Natusiewiczów, *Zespół klasztorny na rysunkach rysowników Architektury*, 1998

² Stojąca w stalowo-szklanej kapliczce rzeźba św. Franciszka jest jednocześnie termometrem, barometrem i higrometrem.

w kierunku wschodnim zboczu, które kończy się u podnóża tak zwanej Kociej Góry. Teren pola pielgrzymkowego opada w kierunku północno-wschodnim.

Ryc. 2. Istniejący stan zagospodarowania terenu

Fig. 2. Existing plan

Układ kompozycyjny terenów przyklasztornych jest chaotyczny. Duża ilość obiektów dysharmonizujących zakłóca prawidłowy odbiór brył zabytkowych budynków. Biorąc pod uwagę rangę miejsca, jakość zagospodarowania i funkcjonalna organizacja terenu, są niewystarczające. Głównym problemem funkcjonalnym jest zapewnienie całorocznego, a nie okazjonalnego, użytkowania założenia przez różne grupy społeczne. Błędem jest również traktowanie pola pielgrzymkowego jako wyłącznej własności kościoła, w obecnym kształcie sprzyjającej organizowaniu jedynie kilkutysięcznych spotkań religijnych (procesji, przyjmowania dużych grup pątników). Otwarta przestrzeń przed ołtarzem terenowym, przez swoje duże rozmiary, nie jest odpowiednia do organizowania odpustów, jasełek, spotkań organizacji religijnych, koncertów muzyki kameralnej, mszy na świeżym powietrzu czy pokazów filmów, które wiążą się z kulturalną aktywnością parafii.

Pole pielgrzymkowe jest źle powiązane komunikacyjnie z miastem i placem przed bazyliką. Zły układ ciągów pieszych jest zauważalny głównie w czasie

uroczystości religijnych. Ołtarz terenowy został zaprojektowany jako element ustawiony tyłem do bazyliki, co stanowi kolejny element komplikujący prawidłowe funkcjonowanie założenia. Bardzo dużym brakiem jest niezapewnienie wystarczającej bazy noclegowej, sanitarnej i gastronomicznej. Jest to bolączką całego miasta. Brak odpowiednich udogodnień sprawia, że miasto nie może czerpać profitów ze swoich atrakcji turystycznych i krajobrazowych.

OBOWIĄZUJĄCE AKTY PRAWNE

Zgodnie z treścią studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego z dnia 29 czerwca 2000 r.³, stopień bezrobocia w całej gminie, a szczególnie w Trzebnicy, utrzymuje się na poziomie przekraczającym średnią krajową i wojewódzką. Duży odsetek mieszkańców boryka się z uzależnieniem od alkoholu i środków halucynogennych. Zgodnie z dokumentem wśród przyczyn takiego stanu jest brak poczucia dumy i utożsamiania się trzebniczian ze swoim miastem, niski stan zagospodarowania terenów publicznych oraz brak wystarczającej oferty usługowo-kulturalnej.

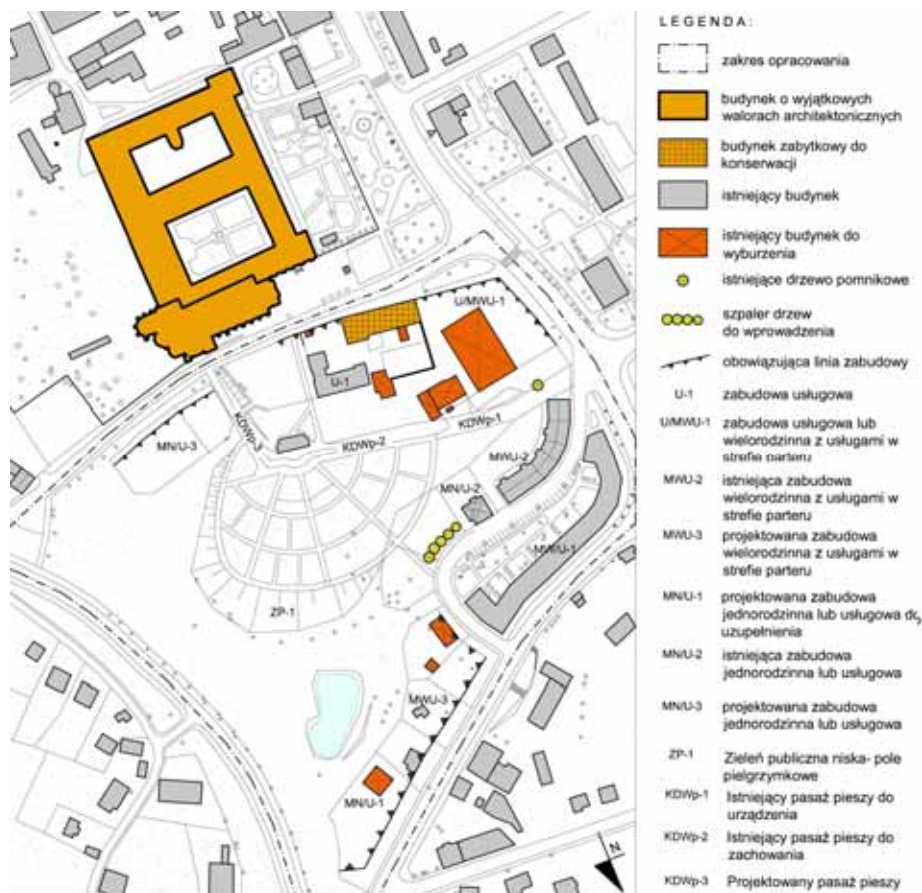
Uchwała Rady Miasta Trzebnicy nr IX/109/07 z dnia 26 października 2007 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru w rejonie ul. Milickiej, ks. dz. W. Bochenka, Henryka Brodatego, Jana Pawła II w Trzebnicy⁴ (ryc. 3) przewiduje wyburzenie budynków uznanych powyżej jako dysharmonijne z wyłączeniem nowej plebani. Terenu ma pełnić funkcje religijno-usługowe, kulturalne oraz mieszkalne.

Uchwałę cechują liczne niedociągnięcia. W §9 występują wewnętrzne sprzeczności. Podpunkt d) nakazuje nawiązanie do nieistniejącego wcześniej na tym terenie układu zabudowy obrzeżnej. Według punktu f), tego samego paragrafu, zabudowa musi odpowiadać historycznym gabarytom i wcześniejszej lokalizacji. Niedopatrzaniem jest niepoprawne graficzne przedstawienie obowiązującej linii zabudowy⁵ pozwalającej na rozbudowę budynku starej plebani oraz eksponowanie widoku północnej elewacji bazyliki. W historycznym układzie elewacja nawy bocznej, przysłonięta w połowie przez zabudowę gospodarczą klasztoru, mogła być oglądana dopiero z odległej ul. Milickiej, gdyż teren obecnego pola pielgrzymkowego był niedostępnym wydzielonym dobrem kościelnym.

³ Treść studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego są dostępne na stronie <http://www.geoinfokart.pl/trzebnica/mpzp.php>

⁴ Treść i załączniki do uchwały są dostępne na stronie internetowej są dostępne na stronie <http://www.bip.trzebnica.pl/bip/php/>

⁵ Studiując treść i załączniki graficzne do uchwały, można znaleźć postanowienia, na przykład dotyczące układu urbanistycznego i linii zabudowy, które przeczą przynajmniej trzem innym ustaleniom.

Ryc. 3. Załącznik do Uchwały Rady Miasta Trzebnicy nr IX/109/07 z dnia 26 października 2007 r. Ilustracja sporządzona na podstawie oryginalnego dokumentu

Fig. 3. Current development plan nr. IX/109/07 from 26.10.2007.

Omawiana uchwała wylicza ograniczenia architektoniczne dotyczące m.in. stosowanych materiałów oraz podziałów architektonicznych elewacji, które nie gwarantują dobrej jakości architektury, jedynie jej tradycyjny wyraz.

Autor obowiązującego planu zagospodarowania, określając cechy budynków, nie zwraca uwagi na ważny na tym terenie spory spadek terenu (do 12%). Opisanie maksymalnej wysokości gzymsu oraz nieprzekraczalnej wysokości kalenicy jest nieprecyzyjne. Dla pomiaru możliwie długich do ułożenia obiektów różnica pomiaru na obu końcach budynku mogą dochodzić do 3,2 m.

Ustawa wprowadza również ograniczenia dotyczące kształtowania dachów, dopuszczając jedynie dachy dwuspadowe o 45-stopniowym kącie nachylenia połaci. Odnosząc się do otoczenia, można wnioskować, że ustawodawca nieślusnie użył ograniczenia ilości połaci do dachu dwuspadowego. Jako argument

można przedstawić wielospadową formę dachu przekrywającą budynek starej plebani oraz zróżnicowane formy dachów występujące na przedwojennych fotografiach: wielospadowe, czterospadowe i naczółkowe.

Niezauważonymi przez projektantów zagadnieniami komunikacyjnymi są: ustalenia dotyczące funkcjonowania ul. Jana Pawła II oraz połączenie placu przed kościołem z polem pielgrzymkowym. Wątpliwość budzą również te punkty uchwały, które gwarantują zapewnienie we wszystkich strefach i na wszystkich działkach jednego miejsca postojowego na 40 m kw. powierzchni usługowej oraz jednego miejsca postojowego przewidzianego dla każdego mieszkania. Biorąc pod uwagę planowaną dominującą usługową funkcję obszaru, określony maksymalny 50% stosunek powierzchni zabudowy do powierzchni działki oraz podpunkt nakazujący pozostawienie 25% powierzchni biologicznie czynnej, teren żadnej z działek nie pomieściłby takiej ilości stanowisk postojowych. Wyliczone sprzeczności nie są jedynymi, do jakich można dojść po dogłębnej analizie treści planu zagospodarowania. Przyczyną błędów są złe stosowanie terminologii oraz brak sprawdzenia wykonalności zapisów.

Przyjęta bez uwag uchwała nie zakłada realizowania na opracowywanym terenie zadań własnych gminy⁶. Takie postanowienie wskazuje, zdaniem autorki, na brak zdecydowanej polityki Rady Miasta dążącej do poprawy jakości zagospodarowania historycznego centrum.

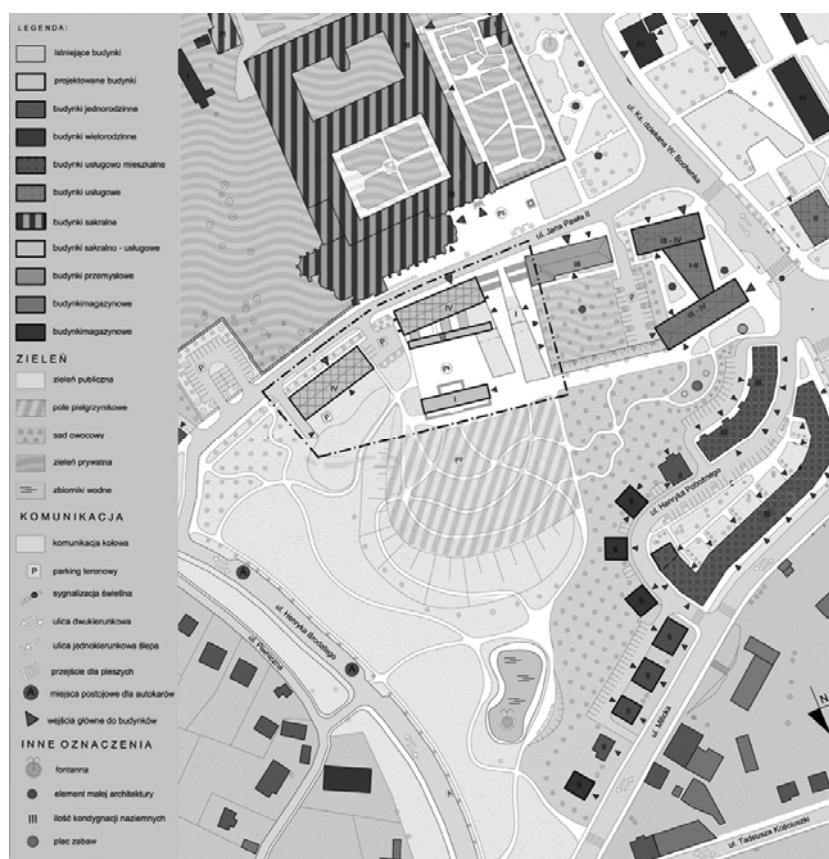
PROJEKT REWITALIZACJI URBANISTYCZNEJ ZESPOŁU

W świetle, omówionych powyżej, braków obowiązującego planu zagospodarowania terenu, projekt rewitalizacji kompleksu pielgrzymkowo-turystycznego w Trzebnicy powinien kierować się odmiennymi wytycznymi. Proponowany przez autorkę projekt zagospodarowania terenu (ryc. 4) jest bardziej radykalny. Nowa kompozycja urbanistyczna nie jest kopią przedwojennej zabudowy. Wprowadzane uzupełnienia nie zaprzeczają wszystkim cechom historycznego rozplanowania. Modyfikacje motywowane są licznymi zmianami zależności funkcjonalnych, do jakich doszło po II wojnie światowej. Wobec współczesnych potrzeb należy wyznaczyć nowe priorytety formujące wygląd zabudowy, zachowując te charakterystyczne cechy, które pozwolą na powrót, a nie dosłowne cytowanie przeszłości.

Nadrzędnym celem projektu była reorganizacja ruchu kołowego, pieszego i rowerowego (ryc. 5) oraz wzbogacenie oferty religijno-kulturalnej centrum miasta. Zgodnie z tymi założeniami, autorka powiększyła listę obiektów przeznaczonych do wyburzenia o budynek nowej plebani, który uniemożliwia połączenie pola pielgrzymkowego i placu przed bazyliką ciągiem pieszym. W projekcie przestrzeń wzbogacono o kameralny plac będący jednocześnie wielofunk-

⁶ Zgodnie z załącznikami nr 2 i nr 3 do uchwały.

cyjnym zapleczem sceny oraz kulturalnym forum miejskim. Założeniem projektantki jest umożliwienie obustronnego działania budynku sceny, na przykład poprzez otwieranie i zamykanie przesuwanych wrót. Ulica Jana Pawła II zostaje zamknięta dla ruchu samochodowego, przeszkadzającego we wspólnym działaniu przestrzeni publicznych kompleksu. Dzięki 3,5-metrowej różnicy terenu projektowany pasaż jest otoczony przez niedostrzegalne od strony bazyliki pawilony, których zielone dachy są jednocześnie miejscem rekreacji. W pawilonach znajdują się sklep z dewocjonaliami, księgarnia katolicka, zaplecze higieniczno-sanitarne oraz magazyny obsługujące pole pielgrzymkowe

Ryc. 4. Proponowany plan zagospodarowania terenu

Fig. 4. Proposal of a new development plan

W proponowanym rozwiązaniu przestrzennym nie wszystkie działki posiadają własne terenowe stanowiska postojowe. Centrum miasta cechuje silna presja parkingowa, ale rozwiązania problemu braku stanowisk postojowych nie należy poszukiwać w tej najbardziej reprezentacyjnej części miasta. Niewielkie parkin-

gi terenowe, o ograniczonej dostępności, w projekcie znajdują się na obu końcach ulicy. W centralnej części ul. Jana Pawła II, przy kościele i Muzeum św. Jadwigi znajdują się jedynie trzy stanowiska taksówek, zatoczka dla małych samochodów dostawczych oraz cztery miejsca parkingowe dla osób niepełnosprawnych.

Ryc. 5. Analiza ruchu pieszego, rowerowego i samochodowego dla nowego planu zagospodarowania

Fig. 5. Analysis of the pedestrian, cyclist and car movement in proposal of a new development plan

Uzupełniające pierzeję budynki, pomimo zmienionej lokalizacji, nawiązują do dawnej linii i tradycyjnych brył zabudowy. W założeniu nowego planu, całe obiekty nie muszą posiadać dwuspadowych, dachów gzymsów i cokołów. Części budynków lokowane od strony kościoła powinny podporządkowywać się miejscowej tradycji. Tyły obiektów mogą przybrać bardziej swobodną, a nawet nowoczesną – formę. Wszystkie decyzje projektowe dotyczące wyrazu arty-

stycznego elewacji, ze względu na otoczenie powinny być uzgodnione z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Opisywana propozycja zakłada scalenie działek budowlanych w celu późniejszego wykonania ich odmiennego podziału. Wymiary obiektów są odwołaniem do kubatury starej plebani. Zabudowa przesłania, podobnie jak XIX-wieczne zabudowania, ściany nawy bocznej bazyliki, nie zasłaniając wglądu w przestrzeń barokowego placu. Publiczna sakralno-kulturalna strefa miasta jest kompozycyjnie i funkcjonalnie wydzielona za pomocą zabudowy oraz parku zaprojektowanego w formie sadu owocowego. Nasadzenia drzew owocowych są świadomym nawiązaniem do sadowniczej tradycji gminy.

W projektowanych budynkach przy ul. Jana Pawła II mieszczą się, zaczynając od wschodu, dom pielgrzyma, posiadający podziemny parking, oraz Muzeum św. Jadwigi. Miejski dom kultury, mediateka, siedziba regionalnego radia, restauracja, wypożyczalnia rowerów oraz przeniesiona stacja transformatorowa zostały ulokowane w trójskrzydłowym budynku przy skrzyżowaniu z ulicą ks. dz. W. Bochenka.

PODSUMOWANIE

Miasta pokroju Trzebnicy, pomimo swoich licznych atutów, są miejscami zaniedbanymi, zapomnianymi. Ze względu na niewielkie budżety, jakimi dysponują, władze tych jednostek nie powinny pozwalać sobie na nieprzemyślane działania. W takiej sytuacji każda zainwestowana złotówka powinna być perfekcyjnie ulokowana. Proponowany przez autorkę plan może wydać się zbyt radykalny i wyidealizowany. Jego odmienny od przyjętego przez radę miasta kształt zwraca jednak uwagę na ilość niedociągnięć, na jakich doprowadzono w czasie tworzenia obowiązującej uchwały⁷.

Plany zagospodarowania przestrzennego uchwalane dla terenów o tak dużym znaczeniu historycznym oraz potencjale kulturalnym powinny być konsultowane przez szerokie gremium specjalistów. Koszty poniesione z tytułu fachowej wielobranżowej konsultacji oraz sprawdzenia wykonalności założeń, zwrócą się w formie wysokiej jakości kreowanej przestrzeni.

PIŚMIENNICTWO

- Broniewski T., 1973. *Trzebnica*, Zakład Narod. im. Ossolińskich. Wrocław.
Eysymontt R., Solicki S., 1995. *Załączki trzebnickiego organizmu miejskiego, Rozwój urbanistyczny średniowiecznego, Klasztor trzebnicki za Piastów Oleśnickich*; R. Eysymontt, *Zabudowa i rozwój przestrzenny, Rozwój przestrzenny i architektura miasta*, [w:] *Trzebnica, zarys roz-*

⁷ Autorka pragnie przedstawić projekt rewitalizacji Radzie Miasta Trzebnicy. Celem prezentacji jest zwrócenie uwagi na niedociągnięcia, jakich być może uda się uniknąć w przyszłości.

- woju miasta na przestrzeni wieków*, pod red. L. Wiatrowskiego, Wrocław–Trzebnica, s. 73–77, 117–130, 152–160, 178–181.
- Eysymontt R., 1997. *Trzebnica*, Via Wrocław.
- Klimek S., 2002. *Trzebnica: Sanktuarium Świętej Jadwigi Śląskiej*, Via Nova Wrocław.
- Kiełbasa A., 1995. *Klasztor na przełomie wieków* [w:] *Trzebnica. Zarys rozwoju miasta na przełomie wieków*. Pod red. L. Wiatrowskiego, Wrocław–Trzebnica, s. 174.
- Natusiewicz M., Natusiewicz R., 1998. *Zespół klasztorny na rysunkach rysowników Architektury*, Urbanistyka, Wrocław.
- Wiatrowski L. (red.), 1995. *Trzebnica, zarys rozwoju miasta na przestrzeni wieków*, Wrocław – Trzebnica, s. 40.
- Księga Jadwizanska: Międzynarodowe sympozjum naukowe: Święta Jadwiga w dziejach i kulturze Śląska. Wrocław – Trzebnica 21–23 września 1993, 1995. Uniw. Wrocławski.

THE REVITALIZATION OF THE PILGRIMAGE MONASTERY COMPLEX IN TRZEBNICA

Abstract: The paper describes a project aiming at the revitalisation of the pilgrimage-monastery complex in Trzebnica. The historical study, the analysis of the urban planning, the analysis of the current development plan as well as the proposal of a new development plan have all been carried out as an element of an MA thesis written under the supervision of assistant professor Roman Czajka at the Department of Architecture at the University of Technology in Wrocław.

Key words: Trzebnica, revitalisation, monastery, pilgrimage